

кандидат філологічних наук,
викладач кафедри суспільних наук
Одеського національного медичного
університету

СТИЛІСТИЧНИЙ СИНТАКСИС ПРОЗИ МАРІЇ МАТІОС: АМПЛІФІКАЦІЯ ПОЕТОНІМІВ

Одним із пріоритетних векторів сучасних лінгвостилістичних досліджень є синтаксична організація художнього твору, адже, як зазначає І. Дегтярьова, стилістична семантика домінує над формально-граматичним підходом до вивчення синтаксичних одиниць, а поняття «стилістичний синтаксис» та «експресивний синтаксис» стали важливою частиною теорії мови й лінгвістичного дослідження художнього твору [1, с. 28].

Скрупульозним добором конгломерату мовно-виражальних засобів досягається неповторність манери авторського письма, що відбиває індивідуальні особливості світосприйняття письменника, тому функціонування певних синтаксичних одиниць «характеризується багатогранністю їх національних, когнітивних, комунікативних та експресивно-стилістичних значень» [2, с. 81] та «має особливі потенційні можливості для вираження різних відношень, механізмів моделювання художньої дійсності» [3, с. 179]. У цьому плані показовою є стилістико-синтаксична організація українського постмодерністського тексту, що «демонструє амбівалентні тенденції мовної надлишковості та компресії» [4, с. 8], та однією зі стильових домінант якого є ампліфікація – нагромадження однорідних, одноструктурних, однотипних мовних одиниць для створення певного стилістичного ефекту. Специфіку синтаксису представників літератури постмодернізму, до когорти яких належить одна з найталановитіших українських письменниць Марія Матіос, досліджували І. Дегтярьова [1], Н. Кондратенко [4], О. Маленко [5], які акцентували на схильності постмодерністів до текстових експериментів. Активізувалися дослідження стилістичного навантаження ампліфікації у художніх текстах окремих письменників – М. Вайно (У. Гринишин) [2], М. Вінграновського (Ю. Калашник) [6], У. Самчука (Л. Савченко) [7], М. Стельмаха (А. Горобець) [8], Лесі Українки (Л. Голоюх) [9] та ін.

Меншою мірою висвітлено це питання у поетонімологічних студіях, зокрема, до проблеми зображально-виражальних можливостей ампліфікаційних рядів поетонімів звертались Ю.О. Карпенко [10], Л. Селівєрстова [11], М. Торчинський [12], І. Хлистун [13]. Деякі спостереження над синтаксичним рівнем експресії в ідіостилі М. Матіос подано у статті Г. Гайдученко [14]. Проте поетонімологічні розвідки з проблеми стилістичного використання ампліфікації у художньому мовленні М. Матіос як релевантного показника ідіостилію відсутні, що й визначає **актуальність** цієї статті.

Мета нашої статті – функційно-семантичний аналіз стилістичної фігури ампліфікації у контекстах із поетонімними компонентами в художній прозі М. Матіос. **Об'єктом** дослідження є художнє мовлення М. Матіос, **предметом** аналізу – стилістична ампліфікація поетонімів як репрезентант індивідуального синтаксису письменниці.

Матеріалом дослідження обрано художню прозу М. Матіос – романи «Кулінарні фіглі», «Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів. Mr. & Ms. U-Ko in country UA», «Щоденник страченої» та повісті «Просили тато-мама», «Москалиця».

Провідними **методами** є контекстуально-інтерпретаційний метод, залучений для аналізу семантичної специфіки поетонімів у стилістично маркованих контекстах із ампліфікованими структурами, та метод лінгвостилістичного аналізу, використаний під час інвентаризації, класифікації та інтерпретації синтаксичних конструкцій із ампліфікацією.

Характерною особливістю стилістичного синтаксису М. Матіос є насиченість текстів ампліфікованими поетонімами, що надають контексту додаткової експресії, сприяють увиразненню художнього образу. Розглянемо конвергентний контекст повісті «Москалиця», де яскраво прослідковується авторська робота над поетонімами: *О! Северина не так хитра, як прихована. Вона – равлик у своїй хатці. Вона мало не щодень так собі думає, що хтось десь їще є такий, хто пам'ятає, що вона – москалиця / Не Северин. / Не Северина і не Катеринівна, а москалиця. / Мос-ка-ли-ця* [15, с. 60] (1) та *І дітям своїм перекажуть, що Катрінчина Северина – то є чиста тобі москалиця, хоч по-москальськи й слова ніколи не знала* [15, с. 61]. Таке обігрування імен, реалізоване через ампліфікацію поетонімів, стало засадничим для поетонімізації аперлятива *москалиця*. Ефективне використання засобів експресивного синтаксису сприяє глибшому розумінню авторської концепції імені. У реченні (1) автор, окрім ампліфікації, використовує низку інших конструкцій експресивного синтаксису. Найбільш уживаними у прозових текстах М. Матіос є сегментація та парцеляція. Фігура синтаксичної симетрії – **анафора** *вона* – сприяє зосередженню уваги на об'єкті зображення.

Н. Кондратенко зазначає, що переліки й повторення різних членів речення, кваліфіковані дослідницею як власне синтаксична деструкція, отримали назву каталогових рядів. Вони можуть мати різну семантику та синтаксичне вираження [16, с. 154]. Показовим є речення з роману «Містер і місіс Ю-Ко», що являє собою список 45 українських політиків, прізвища яких змінені, проте впізнавані. Речення розділене на 40 абзаців із переважно однотипною структурою кожного абзацу – «ампліфіковані перифрастичні аперлятивні номінації + поетонім». Погоджуємось з думкою І. Дегтярьової, що великі синтаксичні сполуки – це вершина мовностилістичної піраміди постмодерністської словесної творчості. Центром побудови великих синтаксичних сполук є категорія однорідності [1, с. 29]. Прикметно, що при ампліфікованих поетонімах у художніх текстах М. Матіос постмодерністського стильового спрямування уживаються лексеми-інтенсифікатори характеристики *одночасно, разом, укупі* тощо.

У прозі М. Матіос ампліфікуються переважно такі розряди поетонімів:

1) антропоетоніми: *І тодішні Розтоки нагадували філіал теперішнього Голлівуду: Іван Миколайчук, Богдан Ступка, Наталія Наум, Михайло Ілленко, Олександр Плотников, Леонід Бакиртаєв, Василь Симчич, Михайло Ілленко, Вілен Калюта, Джеймма Фірсова* [17, с. 185]. У «Щоденнику страченої» стереотипність чоловічих уявлень про сутність обох статей незалежно від їх національної належності та у будь-яку епоху відбито за допомогою функціонуючого у складі плеоназму ампліфікованого ряду чоловічих імен-мовних еквівалентів *Білл, Василь, Базиліо «будь-який чоловік»*, що з появою спільної конотема «*вершитель*» на виході з контексту набувають конотативної семантики «*чоловіки-вершители*», та омонімічного ряду жіночих імен *Моніка, Мері, Марлен «будь-яка жінка»*, в яких перше ім'я – фонове (референтом імені Білл є Білл Клінтон, референтом імені Моніка – Моніка Семілл Левінські): *То хто, в такому разі, залишився на коні, а хто – під конем? Вершиником і вершителем залишається Білл, Василь, Базиліо чи хто інший у штанах, а кожній Моніці (Мері, Марлен) зостається спогад про несмачну невикурену цигарку та засохлий і вивітрений запах Біллової сперми на передбачливо невіпраній сукні* [18, с. 57–58];

2) теопоетоніми: *На землях укрів поклонялися / Ісусу, / Будді, / Магомету, / і Єзові / одночасно* [19, с. 19-20]; *О, тоді не дивно, що один Бог упоратися з таким обсягом роботи не може, через те, напевно, боги, як люди, також поділили сфери свого впливу. Ісус, Будда, Магомет, Єзова* [18, с. 82];

3) прагмапоетоніми: *Та тут Оскара з Нобелем замало, і Золотою Пальмовою Гілкою не відкупитися!* [19, с. 111]; *Пізанська і Ейфелева вежа разом із дзвіницею Києво-Печерської Лаври одночасно* [17, с. 75];

4) ергопоетоніми: *Аж тут «дан приказ ему на Запад» – Україні в ЄС, НАТО і Світову Організацію Торгівлі!* [17, с. 159];

5) топопоетоніми: *Шпилі ближніх і дальніх хуторів і присілків Околени, Кінашки, Янчулови, Садництва, Садківчика нагадують зубці кардіограми мого серця* [17, с. 200];

6) контекстуально синонімічні онімізовані апелютиви: *Але я зараз бачу перед собою Панну, Пані, Даму, Дівчину, Жінку, Молодицю інших уподобань <...>* [17, с. 43].

Ампліфікація маніфестує тенденцію до увиразнення градаційних відношень. Так, наприклад, у «Щоденнику страченої» Галі-Наталці письменниці протиставляє випадкову жінку, позбавлену виявів чоловічої хіті: <...> *А хворобливу жінку, що сидить поруч зі мною на лавочці, напевно, ночами вже не мучить домаганнями чоловік, і заробітку приносить негусто. Проте, й вона рабиня. Лише з тією різницею, що виватися зі свого рабства ні в Туреччину, ні в Німеччину, та навіть у постіль кума не посміє: сумління, сусіди і співробітники – ось її контролери й суди честі <...>* [18, с. 181]. Емоційному насиченню апелютивної номінації сприяють градаційні топопоетоніми *Туреччина та Німеччина*, що символізуються – «*місця сексуального рабства*». Символічне значення цих топопоетонімів посилено наступним етномаркованим контекстом із видільною часткою навіть: навіть у постіль кума. Згадаймо давнє прислів'я: «*Ой що ж то за кума, що під кумом не була*». Про це, зокрема, співається в народних піснях «*Налетіли дикі гуси да стоптали кумі просо*», «*А мій милий чорнобривий узувається*», «*Да прийшов кум до куми*».

Одним із синтактико-стилістичних маркерів (термін І. Паров'яка – Н.Б.) [20, с. 20] інтенсифікації виразності художнього мовлення М. Матіос та конотативного насаження поетонімів, зокрема, є стилістична конвергенція. Так, у реченні *Спогади про те, як мій тато Василь руками ловив струг у в червону крапочку (форель) під камінням у Товарницькому потоці такі, що їх не затьмарили ні картини зі стін Ермітажсу, ні собор святої Софії у Константинополі, ні руїни афінського Акрополя, ні навіть Гетсиманський сад* [17, с. 201] письменниці вдається до ампліфікації, полісиндетону в синтаксичній конструкції, що сприяє конотонімізації топопоетонімів. У контексті з ампліфікацією та полісиндетоном нема на те ради *ні за будь-якої Румунії чи Австрії, ні за часів мегаполісів, ані за часів начебто неперспективних хуторів* [17, с. 27] суверенопоетоніми Румунія та Австрія трансонімізуються до розряду хронопоетонімів та зазнають конотонімізації – «*за часів загарблення*», що експліковано, зокрема, займенником *будь-який*.

Ампліфікаційний ряд фонових антропоетонімів, референтами яких є реальні особи *Рубінштейн, Лисенко, Ліст, Іван Якович* і конотонім *Новий Франко* («*відома, талановита людина, що має велике коло шанувальників*») утворює хронотоп повісті «*Просили тато-мама*», символізує культурну велич Чернівців XIX – початку XX століть, якій протиставлено культурну руйнацію міста кінця XX століття: *Теперішня місцева знать чваниться не кількістю мов, якими вона послуговується в побуті, а кількістю орендованих кіосків на Калинівському ринку – розсадникові новітньої зарази від заїжджих з усього колишнього Радянського Союзу «гастролерів». У серці Буковини вже давно не гастролують ні Рубінштейн, ані Лисенко, ні Ліст. Новий Франко іще не народився <...>* [21, с. 103-104]. Полісиндетон *ні Рубінштейн, ані Лисенко, ні Ліст* сприяє ретардації мовлення, що відповідає ліричним роздумам персонажа, служить для виділення кожного з неперевершених геніїв, а повторення заперечної частки *ні* підкреслює неможливість повернути «золотий» час високої культури. Антропоетоніми *Рубінштейн, Лисенко, Ліст* протиставляються апелютивній номінації *теперішня місцева знать*. Влучне застосування антифразиса *знать чваниться*, обігрування прямого і переносного значення лексем *гастролери, гастролують* дають змогу показати зміну ціннісних пріоритетів людей.

Отже, незважаючи на свою природу, ампліфікація виступає лаконічним та конденсованим зображально-виражальним засобом авторської стилістики М. Матіос. Конвергенцією стилістичних фігур синтаксису зумовлено наростання емоційного напруження художнього мовлення, експресивізацію та конотонімізацію ампліфікованих поетонімів.

Перспективу подальших розвідок убачаємо в дослідженні інших синтактико-стилістичних маркерів, що дасть змогу комплексно охарактеризувати індивідуально-авторське поетонімне письмо М. Матіос на синтаксичному рівні.

Література:

1. Дегтярєва І.О. Стилістичний синтаксис української постмодерністської прози / І.О. Дегтярєва // Українська мова : [наук.-теорет. журн.]. – 2009. – № 3. – С. 27–38.
2. Гринишин У. Експресивно-прагматичний потенціал ампліфікованих конструкцій з апосіопезою / У. Гринишин // Рідне слово в етнокультурному вимірі : зб. наук. праць. – Дрогобич : Посвіт, 2013. – С. 80–88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/rsev_2013_2013_13 [доступ 06.12.2017]
3. Федоришин Х. Ампліфікація як засіб увиразнення градаційних відношень у стилістичному синтаксисі прозових творів Івана Франка (на матеріалі оповідання «Хома з серцем і Хома без серця») / Х. Федоришин, О. Купчик // Проблеми гуманітарних наук. Серія «Філологія». – Дрогобич, 2016. – Вип. 38. – С. 179–188 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgn_fl_2016_38_22 [доступ 06.12.2017]
4. Кондратенко Н.В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу / Н.В. Кондратенко ; за ред. К.Г. Городенської. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 328 с.
5. Маленко О.О. Слово як матерія сміху в постмодерному іронічному досвіді / О.О. Маленко // «Лінгвістичні дослідження» : збірн. наук. праць. – Харків: ХДПУ. – Вип. 26 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nauka.hnpu.edu.ua/sites/default/files/fahovi%20vudannia/2009/Statti%20Lingvistichni%20doslidzennia%2026/4.html>. – [доступ 06.12.2017]
6. Калашник Ю.І. Особливості стилістичного синтаксису повісті Миколи Вінграновського «У глибині дощів» / Ю.І. Калашник // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». – Х., 2015. – Вип. 73. – С. 40–43 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIFL_2015_73_12 [доступ 06.12.2017]
7. Савченко Л. Ампліфікація як основний стилістичний прийом художньої мови Уласа Самчука (на матеріалі роману «Темнота») / Л. Савченко // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Сер. Мовознавство ; редкол.: Д.Г. Бучко, В.В. Грещук, В.В. Німчук та ін. – Тернопіль : ТНПУ, 2005. – Вип. 1 (13). – С. 218–227.
8. Горобець А. Повтор у художній прозі Михайла Стельмаха / А. Горобець // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія «Філологія» (мовознавство) : збірн. наук. праць / гол. ред. І.Я. Завальнюк. – Вінниця. – ТОВ «фірма Планер», 2017. – Вип. 24. – С. 133–138.
9. Голоюх Л. Домінанти поетичного синтаксису Лесі Українки / Л. Голоюх // Лінгвістичні студії. – 2014. – № 1. – С. 63–69.
10. Карпенко Ю.О. Гумористична ономастика / Ю.О. Карпенко // Мовознавство. – 2006. – № 2–3. – С. 19–24.
11. Селіверстова Л.І. Ономастикон у поетичному ідіолекті Яра Славутича : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л.І. Селіверстова. – Х., 2003. – 19 с.
12. Торчинський М.М. Структура онімного простору української мови. Частина II. Функціонування власних назв : [монографія] / Михайло Миколайович Торчинський. – Хмельницький : ХНУ, 2009. – 394 с.
13. Хлисту́н І.В. Власна назва в українській поезії II пол. XX ст. (семантико-функціональний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І.В. Хлисту́н. – К., 2006. – 20 с.
14. Гайдученко Г. Експресивний синтаксис Марії Матіос / Г. Гайдученко // eKhSUIR. – Херсон, 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/3817>
15. Матіос М. Москалиця. Мама Маріца – дружина Христофора Колумба : / М. Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2008. – 64+48 с. – Кн. 1: Москалиця. – 64 с.
16. Кондратенко Н.В. Деструкція в постмодерністському художньому дискурсі: сутність і типологія / Н.В. Кондратенко // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – 2014. – № 2. – С. 152–156.
17. Матіос М. Кулінарні фігли / Марія Василівна Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2009. – 264 с.
18. Матіос М. Щоденник страченої : [психологічна розвідка] / Марія Василівна Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2005. – 192 с.
19. Матіос М. Містер і місіс Ю-Ко в країні укрів. Mr. & Ms. U-Co in country UA / М. Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2006. – 136 с.
20. Паров'як І.І. Експресивний потенціал синтаксичних одиниць у німецькомовному постмодерністському прозовому тексті : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Іван Іванович Паров'як. – Чернівці, 2015. – 242 с.
21. Матіос М. Нація : [проза] / Марія Василівна Матіос. – Львів : ЛА «Піраміда», 2007. – 256 с.

Анотація

Н. БЕРБЕР. СТИЛІСТИЧНИЙ СИНТАКСИС ПРОЗИ МАРІЇ МАТІОС: АМПЛІФІКАЦІЯ ПОЕТОНІМІВ

У статті здійснено функційно-семантичний аналіз стилістичної фігури ампліфікації в контекстах з поетонімними компонентами в художній прозі Марії Матіос, з'ясовано зображально-виражальні можливості ампліфікаційних рядів поетонімів. Продемонстровано, що одним із синтактико-стилістичних маркерів інтенсифікації виразності художнього мовлення М. Матіос та конотативного насаження поетонімів, зокрема, є стилістична конвергенція. Доведено, що стилістична ампліфікація поетонімів є репрезентантом індивідуального синтаксису письменниці.

Ключові слова: поетонім, ампліфікація, ампліфікаційний ряд, градація, конвергенція, стилістичний синтаксис, стилістична фігура, ідіостиль.

Аннотация

**Н. БЕРБЕР. СТИЛИСТИЧЕСКИЙ СИНТАКСИС ПРОЗЫ МАРИИ МАТИОС:
АМПЛИФИКАЦИЯ ПОЭТОНИМОВ**

В статье осуществлён функционально-семантический анализ стилистической фигуры амплификации в контекстах с поэтонимными компонентами в художественной прозе Марии Матиос, выяснены изобразительно-выразительные возможности амплификационных рядов поэтонимов. Продемонстрировано, что одним из синтактико-стилистических маркеров интенсификации выразительности художественной речи М. Матиос и коннотативного насыщения поэтонимов, в частности, является стилистическая конвергенция. Доказано, что стилистическая амплификация поэтонимов является репрезентантом индивидуального синтаксиса писателя.

Ключевые слова: поэтоним, амплификация, градация, конвергенция, стилистический синтаксис, стилистическая фигура, идиостиль.

Summary

N. BERBER. STYLISTIC SYNTAX OF MARIA MATIOS PROSE: AMPLIFICATION OF POETONYMS

The article deals with the functional-semantic analysis of the stylistic figure of amplification in contexts with poetonymic components in the artistic prose of Maria Matios, the image-expressive possibilities of amplifying series of poetonyms are determined. It has been demonstrated that one of the syntactic-stylistic markers of the intensification of the expressiveness of M. Matios artistic speech and the connotative stimulation of the poetonyms in particular is stylistic convergence. It is proved that stylistic amplification of poetonyms is a representative of the individual writer's syntax.

Key words: poetonym, amplification, gradation, convergence, stylistic syntax, stylistic figure, idiostyle.